

Marek Banach

Postawy młodzieży niedostosowanej społecznie wobec możliwości kierowania swoim losem

Problem w świetle literatury przedmiotu – wyjaśnienia terminologiczne

O aktywności człowieka decydują zwykle procesy motywacyjne, postawy, potrzeby, aspiracje. One to determinują w znacznym stopniu działalność jednostki, wyznaczają siłę i kierunek tych działań. Aspiracje, systemy i hierarchie wartości służą tworzeniu planów, celów i dążeń życiowych człowieka. Odpowiedź na pytanie, jaki czynnik powoduje, że są one realizowane może brzmieć: czynnikiem tym jest możliwość kierowania swoim losem. Ta właśnie możliwość może powodować, że człowiek pobudzony przez motywację i procesy z nią związane, stawia takie a nie inne cele, które następnie realizuje mając możliwość kierowania własnym losem. Problematyka możliwości kierowania własnym losem zagłębia się w problematykę aspiracji, planów, celów i dążeń życiowych jednostki, a także w problematykę motywacji, hierarchii i systemu wartości, potrzebom różnego rodzaju działalności ludzkiej.

Podstawowe pojęcia wchodzące w zakres tego artykułu to „kierowanie losem”, „niedostosowanie społeczne” i „aspiracje”.

Termin „kierowanie losem” jest trudny do zdefiniowania. Wiąże się on z zagadnieniami podejmowania decyzji i rozpatrując go z tego punktu widzenia definicja taka może brzmieć: kierowanie losem to podejmowanie decyzji życiowych, w których jednostka bierze pod uwagę własny interes i które są zgodne z jej systemem wartości, przyjętymi przez nią normami moralnymi i zasadami działania.

Będzie to korzystne także dla społeczeństwa, jeżeli przyjęte przez jednostkę wartości normy i zasady będą zgodne z jego interesami.

Pojęcie „niedostosowania społecznego” pojawiło się jako konsekwencja rozpowszechnienia się na gruncie amerykańskim, pod wpływem teorii behawiorystycznych, terminu „przystosowanie” oznaczającego początkowo podstawowe reakcje fizjologiczne, następnie zaś rozciągniętego na całość zachowania się człowieka. W związku z bardzo szerokim rozumieniem pojęcia „przystosowanie” zaistniała konieczność łączenia i używania tego pojęcia z przymiotnikiem „społeczne”¹.

Na teren Polski pojęcie „niedostosowanie” przeszczepiła Maria Grzegorzewska, która przyjęła określenie sformułowane przez światowy Związek Instytucji Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą. Określenie to brzmi:

Młodzież niedostosowana to zespół wszystkich nieletnich wymagających specjalnych metod wychowawczych, medyczo-psychologicznych i medycznych i tych wszystkich, wobec których z jednej strony pracodawca i urzędy publiczne muszą zastosować metody specjalne, z drugiej zaś strony wychowawcy muszą się uciekać do sposobów specjalnych, tych wszystkich, dla których trzeba czegoś innego niż dla zespołu innych².

Zdając sobie sprawę, że definicja ta jest bardzo ogólna – określenie to obejmuje bowiem wszystkie dzieci „specjalnej troski” – Maria Grzegorzewska uściśliła pojęcie „niedostosowania społecznego”, opisując najbardziej charakterystyczne dla niego cechy, zachowania, do których zalicza m.in.: „[...] tendencje negatywne, cynizm, niezyczliwy stosunek do człowieka i cudzego mienia, niechęć do pracy i nauki, brak hamulców”³.

Pojęcie niedostosowania społecznego za D.M. Stottem, Jan Konopnicki przyjął rozumiejąc pod tym terminem różnorodne formy wadliwego funkcjonowania jednostki w środowisku społecznym. Formułując definicję nieprzystosowania społecznego D.H. Stott uwzględnił w niej zarówno aspekt socjologiczny, jak i psychologiczny poprzez wprowadzenie do definicji sześciu kryteriów niedostosowania:

1. Dziecko niedostosowane społecznie nie działa w swoim najlepszym interesie.
2. Dziecko takie swoim działaniem stwarza sobie wiele kłopotów.
3. Jego reakcje są skomplikowane, na ogół są one nieproporcjonalne do bodźców, które je wywołały.
4. Dalszą charakterystyczną cechą dziecka niedostosowanego społecznie jest brak sukcesów, które są przecież głównym motorem ludzkiego działania.
5. Brakowi sukcesów musi towarzyszyć złe samopoczucie dziecka, które w ostateczności wyraża się tym, że:
6. Czuje się ono nieszczęśliwe.

Wszystkie te kryteria są wskaźnikami niedostosowania społecznego i w związku z tym należy ujmować je łącznie⁴.

Na podstawie powyższych kryteriów D.H. Stott skonstruował narzędzie służące do badania rozmiarów i rodzajów społecznego niedostosowania w postaci tzw.

arkuszy diagnostycznych zawierających 203 odcinki określające formy zachowania się badanej osoby. Do warunków polskich arkusze diagnostyczne przystosował J. Konopnicki.

Pojęcie aspiracji, jak wiele innych pojęć z dziedziny nauk społecznych, nie jest wyraźnie i jednoznacznie określone. Przez licznych autorów i w różnych źródłach jest ujmowane i definiowane bardzo różnie, różnie bywa też ono rozumiane w języku naukowym i w mowie potocznej. Według A. Janowskiego⁵ można wyróżnić trzy charakterystyczne tendencje ujmowania tego pojęcia:

1. aspiracje w rozumieniu charakterystycznym dla psychologii,
2. aspiracje w rozumieniu charakterystycznym dla socjologów,
3. aspiracje w rozumieniu charakterystycznym dla osób próbujących uogólnić wiedzę o człowieku.

Według W. Łukaszewskiego:

Aspiracje są idealnym rezultatem działań w postaci pragnień – są składnikiem „ja idealnego”. oczekiwanie natomiast to wyniki spodziewane – na podstawie dotychczasowych osiągnięć, doświadczeń – są składnikiem „ja realnego”⁶.

Aspiracje i oczekiwania zdaniem psychologów różnią się, przy czym aspiracje są nadrzędne w stosunku do oczekiwań. Aby jednak obraz aspiracji w ujęciu psychologicznym był pełny, trzeba zwrócić uwagę na tzw. aspiracje życzeniowe i działaniowe. Aspiracje życzeniowe to pragnienia, aspiracje działaniowe to dążenia, natomiast oczekiwania to przewidywania przyszłych wyników działania czy stanu wywołanego działaniem⁷. Bardzo częste jest też w literaturze psychologicznej uznawanie aspiracji za rodzaj nastawień, bądź rozpatrywanie ich w ramach problematyki związanej z motywacją. Zasadnicze różnice w ujmowaniu aspiracji przez psychologów i socjologów tkwią w tym, iż socjologowie w odróżnieniu od psychologów – chętniej odwołują się do hierarchii celów czy hierarchii wartości, które stanowią swoistą podstawę dążeń ludzi. Inną cechą różnicującą te stanowiska jest to, że socjologowie zainteresowani są bardziej oczekiwaniami pragnień ludzkich – wartościami, sprawami czy rzeczami, które obiekt tych dążeń stanowią, psychologowie zaś naturą tych dążeń, ich psychicznymi właściwościami. Wielu autorów próbuje w swoich definicjach aspiracji łączyć stanowiska zarówno socjologów i psychologów, ujmując pojęcie aspiracji bardziej całościowo⁸.

Uwarunkowania aspiracji zależą i kształtują się pod wpływem wielu różnych czynników – nie zawsze są one uświadomione, zawsze występuje też szereg rozmaitych powiązań pomiędzy tymi uwarunkowaniami. Wskazać można trzy podstawowe uwarunkowania: osobowościowe, środowiskowe, pedagogiczne.

W uwarunkowaniach osobowościowych W. Łukaszewski i T. Lewowicki zwracają uwagę na związki aspiracji z procesami motywacyjnymi, potrzebami, samooceną, a przez to z warunkami fizycznymi i celami psychicznymi osobowości.

Uwarunkowania środowiskowe w sposób wyraźny determinują pojawienie się pragnień i dążeń ludzi a zatem i ich aspiracji. Związane jest to po pierwsze

z wpływem rodziny i warunków, w jakich jednostka żyje, z wpływem innych osób dorosłych, z wpływem grup rówieśniczych czy wreszcie z wpływem szkoły.

Uwarunkowania pedagogiczne natomiast związane są w szczególności ze szkołą i występowaniem na jej terenie szczególnie ważnych zjawisk i procesów wychowawczych. Ważne znaczenie ma tu szereg czynników środowiskowych i pedagogicznych związanych z atmosferą wychowawczą w szkole, typem szkoły, tradycjami szkolnymi, poziomem pracy dydaktyczno-wychowawczej – są to czynniki socjologiczne, jak też wywołane celowo i kształtowane tak, aby zmieniać czy formować osobowość wychowanków.

Metodologia badań

Zagadnienie postaw młodzieży niedostosowanej społecznie wobec możliwości kierowania swoim losem obejmuje szereg problemów, z których – w tym opracowaniu – przedstawione będą wyniki badań empirycznych odnoszące się do następujących problemów szczegółowych:

1. Jak młodzież niedostosowana społecznie rozumie pojęcie „los” i „kierowanie losem”?

2. Jakie jest stanowisko młodzieży wobec możliwości kierowania swoim losem?

3. W jakim stopniu, w ocenie młodzieży niedostosowanej społecznie, wpływają na możliwość kierowania swoim losem następujące czynniki:

- a) samokontrola,
- b) samodoskonalenie,
- c) poczucie własnej wartości?

4. Jakie występują różnice w sposobach ujęcia możliwości kierowania losem przez młodzież:

- a) z ośrodka wychowawczego,
- b) z zakładu poprawczego,
- c) ze środowisk kryminogennych zamieszkałą z rodzicami bądź opiekunami,
- d) z liceum ogólnokształcącego.

5. Jaki jest stosunek młodzieży niedostosowanej społecznie, a jaki młodzieży licealnej wobec możliwości kierowania losem?

Badania prowadzone były na terenie województwa miejskiego krakowskiego w:

1. Państwowym Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Krakowie, ul. Wronia,
2. Specjalnym Zakładzie Poprawczym Kraków, ul. Witkowska Boczna 5.
3. Wśród młodzieży zamieszkującej dzielnicę Kazimierz w Krakowie,
4. Liceum Ogólnokształcącym w Krzeszowicach.

Łącznie liczba osób badanych wynosiła 104 osoby.

Do podstawowych metod służących zebraniu materiałów na temat postaw młodzieży niedostosowanej społecznie wobec możliwości kierowania losem były badania ankietowe. Specjalnie w tym celu skonstruowano ankietę, w której większość pytań miało charakter alternatywny, dodatkowo wzbogacony elementami skalowania w formie graficznej. Np. pytanie: Czy samokontrola ma wpływ na możliwość kierowania losem? Jeżeli tak, to znajdź miejsce oznaczające stopień tego wpływu na wykresie. Poniżej zamieszczono wykres w postaci linii ciągłej poziomej, której wartości skrajne zostały opisane.

Metodą pomocniczą w stosunku do ankiety była metoda wywiadu z młodzieżą niedostosowaną społecznie. Wywiad dostarczył wiele danych dotyczących rozumienia pojęcia „los” i „kierowanie losem” przez młodzież niedostosowaną społecznie oraz wskazał na powiązania „kierowania losem” z aspiracjami, celami i planami życiowymi młodzieży.

Kolejną metodą uzupełniającą zebrany materiał badawczy była analiza treści wypracowań pisanych przez młodzież na temat „Moje możliwości kierowania swoim losem”. Wypracowanie napisało 16 osób z Państwowego Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego oraz 30 osób z Liceum Ogólnokształcącego.

Analiza dokumentów miała na celu uzupełnienie wiadomości o osobach badanych, o ich sytuacji rodzinnej, środowiskowej i szkolnej, a opierała się na materiałach będących w posiadaniu Państwowego Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego i Specjalnego Zakładu Poprawczego.

Państwowy Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy dla dziewcząt przy ul. Wroniej to zakład podległy Ministerstwu Edukacji Narodowej – konkretnie zaś Kuratorium Oświaty i Wychowania dla dzielnicy Podgórze.

Do PMOW trafiają dziewczęta skierowane tam przez sądy rodzinne lub poradnie wychowawczo-zawodowe. Wiek dziewcząt przebywających w zakładzie wynosi od 13–18 lat, w pewnych przypadkach jednak pobyt w zakładzie może zostać przedłużony nawet do 21 roku życia. Przy ośrodku znajdują się: szkoła przysposobienia zawodowego o kierunku fryzjerskim i gastronomicznym oraz liceum zawodowe.

W internacie występuje podział na grupy, są to odpowiedniki klas szkolnych.

Praca w PMOW przebiega w trzech płaszczyznach: diagnostyczno-selekcyjnej, dydaktycznej, resocjalizacyjnej.

W obrębie kadry można wyróżnić trzy zespoły:

1. zespół dydaktyczny – nauczyciele,
2. zespół wychowawczy – wychowawcy,
3. zespół diagnostyczno-koordynujący – dyrektor, psycholog, pedagog.

Specjalny Zakład Poprawczy dla chłopców przy ul. Witkowskiej Bocznej podlega Ministerstwu Sprawiedliwości, w Krakowie – Prezesowi Sądu Wojewódzkiego.

Do SZP trafia młodzież skierowana przez sąd dla nieletnich bądź przez sąd rodzinny. Są to chłopcy w wieku 13–17 lat. W zakładzie mogą przebywać do 18 roku życia, w pewnych szczególnych przypadkach dłużej. Jest to placówka całodobowa ze szkołą, internatem i warsztatami, w których odbywają praktyki.

SZP prowadzi dwa oddziały szkoły przysposobienia zawodowego w specjalnościach ślusarz i stolarz oraz klasy siódme i ósme szkoły podstawowej.

W internacie występuje podział na grupy ze względu na stopień zdemoralizowania.

Praca w SZP podobnie jak w PMOW przebiega w trzech płaszczyznach: dydaktycznej, wychowawczej, diagnostyczno-selekcyjnej, realizowanych w trzech zespołach: dydaktycznym, wychowawczym i diagnostycznym.

Dzielnica Kazimierz w Krakowie to jedno z najbardziej kryminogennych środowisk Krakowa. Badania przeprowadzono tu w oparciu o pomoc dyrekcji i pracowników Młodzieżowego Domu Kultury przy ul. Józefa 12, znających okoliczną młodzież i jej sytuację rodzinną.

Wśród uczniów klas drugich Liceum Ogólnokształcącego w Krzeszowicach przeprowadzono badania porównawcze. Do liceum tego uczęszcza głównie młodzież z Krzeszowic, a także z okolicznych osiedli i wiosek. Prowadzi ono klasy o dwóch profilach: biologiczno-chemicznym i humanistycznym.

Analiza wyników badań nad postawami młodzieży niedostosowanej społecznie wobec możliwości kierowania swoim losem

Jak młodzież niedostosowana społecznie rozumie pojęcia „los” i „kierowanie losem”? Pojęcia te nie są pojęciami jednoznacznymi. Zajmując się problemem ich rozumienia przez młodzież niedostosowaną społecznie poprosiłem badanych w liczbie 40 osób (10 osób – SZP, 2 grupy chłopców, 15 osób – PMOW, 2 grupy dziewcząt, 15 osób – dz. Kazimierz, grupa mieszana), o wypisanie możliwie dużej liczby wyrazów jednoznacznych lub bliskoznacznych, bądź też kojarzących się im z pojęciem kierowanie losem, a następnie ze słowem los.

Wyniki zestawiono w tabeli nr 1.

Tab. 1. Wyrazy jedno- i bliskoznaczne kojarzące się z pojęciem „los”

Odpowiedzi	%
1. Przeznaczenie	80.0
2. Szczęście	57.5
3. Przyszłość	52.5
4. Droga życia	45.0
5. Pozycja materialna, pieniądze, fortuna	25.0

6. Niepewność, pech, fatum	17,5
7. Wielka niewiadoma, przeżycie, przypadek, rozwój wydarzeń	12,5
8. Bieg czasu, nieszczęście, wypadek, zespół czynników kierujących życiem	10,0

Jak wynika z powyższego zestawienia zdecydowana większość osób badanych (80%) ze słowem „los” kojarzy słowo „przeznaczenie”, w dalszej kolejności zaś takie słowa jak – szczęście (57,5%), przyszłość (52,5%), droga życiowa (45%). Wyniki te mogą sugerować, że młodzież przy określeniu swojego stosunku do możliwości kierowania własnym losem, na pytanie: „Czy zgadzasz się z twierdzeniem, że młodzież ma możliwość kierowania losem będzie wybierała dwie odpowiedzi, a mianowicie: zgadzam się zdecydowanie lub niezupełnie się zgadzam. Może to wynikać stąd, że choć w większości przypadków młodzież kojarzy z pojęciem „los” – „przeznaczenie”, którym pokierować się nie da, to jednak bardzo często obok przeznaczenia wymieniała w rozumieniu losu szczęście, przyszłość, drogę życia, którymi człowiek z całą pewnością może pokierować lub przynajmniej mieć na nie znaczny wpływ.

Badając 72 osoby niedostosowane społecznie otrzymano następujące wyniki, które zestawiono w tabeli nr 2.

Tab. 2. Procentowy rozkład wyborów odpowiedzi na pytanie o możliwość kierowania swoim losem przez młodzież

Odpowiedź	PMOW 34=100%	SZP 15=100%	Dzielnica Kazimierz 23=100%	Niedostosowani społecznie 72=100%	Razem osób
1. Zgadzam się zupełnie	35,3	53,3	60,8	47,3	34,0
2. Niezupełnie się zgadzam	65,7	46,7	34,8	47,3	34,0
3. Nie mam zdania	3,0	–	4,4	2,7	2,0
4. W zasadzie nie zgadzam się	–	–	–	–	–
5. Nie zgadzam się zdecydowanie	6,0	–	–	2,7	2,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	72,0

Jak wynika z danych powyższej tabeli ok. 2,7% osób niedostosowanych społecznie ustosunkowało się zdecydowanie negatywnie do poruszanego tu problemu twierdząc, że nie mają absolutnie żadnego wpływu na swoje przyszłe życie. Kolejne 2,7% osób wykazało stosunek obojętny. Pozostałe stwierdziły, że mają możliwość kierowania swoim losem – część, tj. 47,3% zgadza się z tym twierdzeniem zdecydowanie, część, 47,3% niezupełnie.

Uzyskane wyniki znajdują potwierdzenie w przeprowadzonych wywiadach oraz dodatkowo mają swe odbicie w wypracowaniach. Żadna z osób, z którymi

przeprowadzono wywiady, nie wyraziła opinii, iż nie ma możliwości kierowania losem. Przeciwnie wszyscy twierdzili, że możliwość taką posiadają. Szczególnie silnie akcentowali ten problem chłopcy z SZP, z których większość twierdziła, że możliwość kierowania losem zależy tylko od nich samych, że nie ulegają tu żadnym wpływom, nie są niczym skrępowani, że mogą robić co tylko zechcą i że kierują swoim losem praktycznie bez żadnych ograniczeń.

Dziewczęta z PMOW wyrażały opinię zdecydowanie bardziej umiarkowaną, starając się patrzeć i ujmować problem trochę szerzej, uwzględniając w nim różne aspekty: sytuację rodzinną, wcześniejsze przeżycia, pobyt w zakładzie, szansę jaką ten pobyt im stwarza. Wszystkie też twierdzą, że mają możliwość kierowania swoim losem, ale trzeba przyznać, że jest to sąd o wiele bardziej wyważony, przemyślany.

Mówi też młodzież o szansie, jaką jest dla niektórych z nich pobyt w zakładzie, gdzie mogą zdobyć dobry, niezłe płatny zawód, a także zdać maturę, co dla wielu jest równoznaczne z większymi możliwościami w późniejszym – tj. po wyjściu z zakładu – kierowaniu swoim losem.

Podsumowując stwierdzić należy, że młodzież widzi na ogół możliwość kierowania swoim losem. Ma też świadomość wielu różnorodnych wpływów, zarówno negatywnych, jak i pozytywnych w tym względzie.

Badanych prosiłem także o wykładnię rozumienia przez nich pojęcia „kierowanie losem”. Mieli to uczynić poprzez pisemne określenie kojarzących się z nim pojęć (wyrazów) bliskoznacznych.

Tab 3. Wyrazy blisko- i jednoznaczne z pojęciem „kierowanie losem”

Treść wypowiedzi	% odpowiedzi
1. Możliwość robienia co tylko zechcę	70,0
2. Działalność wynikająca z potrzeby chwili, z ich zachcianek	42,5
3. Możliwość decydowania za siebie samego, bycie samodzielnym	37,5
4. Wyzwolenie spod władzy rodziców, opiekunów	27,5
5. Uzyskanie samodzielności materialnej, mieszkaniowej	17,5

Kierowanie losem to dla młodzieży niedostosowanej społecznie, oprócz wartości podanych w tabeli, także zdobycie zawodu – koniecznie dobrego, założenie rodziny, zerwanie „pęt” ograniczających ich obecne możliwości. Były też wypowiedzi, z których wynikało, że respondenci nie widzą raczej możliwości kierowania własnym losem, bo jeżeli los to coś nieuchwytnego od nas niezależnego, to po prostu tym czymś człowiek nie jest w stanie pokierować. Wypowiedzi w podobnym duchu było jednak niewiele.

Większość badanych kierowanie losem sprowadza do działania na swoją korzyść. Bo czy będzie to możliwość robienia tego, co się chce, czy możliwość decydowania za siebie, wyzwolenie spod władzy rodziców, itp., jest to zawsze działalność jednostki mająca na uwadze pewną korzyść osobistą.

W badaniach założono, że na możliwość kierowania losem mają wpływ takie czynniki osobowościowe, jak: samokontrola, samodoskonalenie oraz poczucie własnej wartości. Pytania znajdujące się w ankiecie, a dotyczące tych właśnie czynników miały postać skali graficznej, tj. linii poziomej, dziesięciojednostkowej z opisanymi punktami skrajnymi. Badanych proszono o zaznaczenie kreską miejsca na wykresie, które określa stopień, w jakim dany czynnik wpływa na możliwość kierowania losem.

Wyniki zestawiono w tabeli 4.

Tab. 4. Wpływ samokontroli, samodoskonalenia i poczucia własnej wartości na możliwość kierowania losem

Lp.	Grupy badanych	Samokontrola	Samodoskonalenie	Poczucie własnej wartości
1.	PMOW	7,50	6,70	8,14
2.	SZP	8,13	7,86	7,90
3.	Dzielnica Kazimierz	6,85	7,80	8,06

W świetle wyników zestawionych w tabeli wynika, że wszystkie czynniki mają – zdaniem młodzieży niedostosowanej społecznie – znaczny wpływ na możliwość kierowania losem. Występujące tu różnice w wartości średniej wyborów, np. w przypadku wpływu samokontroli, a wynoszące odpowiednio dla SZP – 8,13, dla PMOW – 7,5 i Kazimierza – 6,85 można tłumaczyć specyfiką sytuacji, w jakiej każda z tych grup się znajduje. I tak młodzież z Kazimierza to młodzież przebywająca w swoich rodzinach, zaś pozostali to podopieczni dwóch różnych zakładów wychowawczych, które różni dodatkowo stopień dyscypliny, jaki panuje w tych placówkach, luźniejszy w PMOW. Można zatem przypuszczać, że młodzież z SZP poddana większej dyscyplinie przywiązuje większą wagę do tego właśnie czynnika niż podopieczni PMOW czy społecznie nieprzystosowana młodzież z Kazimierza.

W przypadku czynnika jakim jest poczucie własnej wartości można stwierdzić, że jest jednakowo wysoki u wszystkich grup, a wartości średniej wyborów są do siebie zbliżone.

Jeżeli chodzi o samodoskonalenie, to występują wyraźne różnice pomiędzy grupą z PMOW a pozostałymi dwoma. Co jest tego przyczyną, trudno jednoznacznie stwierdzić z powodu braku materiałów porównawczych z innych badań.

Generalnie można stwierdzić, że stosunkowo największe znaczenie wszystkim trzem czynnikom przypisują chłopcy z SZP. Dziewczęta z PMOW wyraźnie mniej-

sze znaczenie przypisują czynnościom samodoskonalenia, natomiast młodzież z Kazimierza jednakowo – samokontroli.

Do innych czynników mających – zdaniem badanych – wpływ na możliwość kierowania losem, nie ujętych w ankiecie, a wynikających z przeprowadzonych wywiadów należą:

- możliwość kontynuowania nauki w SZP – możliwość ukończenia szkoły podstawowej, a w PMOW – ukończenia 3-letniego liceum zawodowego,
- możliwość zdobycia atrakcyjnego zawodu, w SZP – zawodu stolarza bądź ślusarza, w PMOW – zawodu fryzjerki i kucharki,
- możliwość uczestnictwa w terapii i psychoterapii indywidualnej i zbiorowej prowadzącej do zmian w pewnych sferach osobowości, a dotyczących procesów motywacji i systemu wartości.

Jednym z czynników negatywnych wpływających na możliwość kierowania losem – jak wynika z przeprowadzonych rozmów i analizy wypracowań – jest pobyt w zakładzie. W opinii wielu osób czynnik ten ogranicza czy wręcz uniemożliwia kierowanie swoim losem poprzez szereg obowiązków wynikających z regulaminu danej placówki czy też narzucanych im przez wychowawców i nauczycieli.

W celu uzyskania pełniejszego obrazu postaw młodzieży niedostosowanej społecznie wobec możliwości kierowania losem poddano ankiecie porównawczej wyniki uzyskane w powyższych badaniach z wynikami badań przeprowadzonych z grupą młodzieży licealnej. Procentowy rozkład wyborów odpowiedzi na pytanie „Czy zgadzasz się z twierdzeniem, że młodzież ma możliwość kierowania swoim losem?” ilustruje tabela 5.

Tab 5. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie o możliwość kierowania losem

Odpowiedź	Młodzież niedostosowana społecznie	Młodzież licealna	Razem dane liczbowe
1. Zgadzam się zdecydowanie	47,3	15,6	39
2. Raczej się zgadzam	47,3	72,0	57
3. Nie mam zdania	2,7	—	2
4. W zasadzie nie zgadzam się	—	6,2	2
5. Nie zgadzam się zdecydowanie	2,7	6,2	4
Razem	100,0	100,0	104

Z zamieszczonej powyżej tabeli wynika, że młodzież licealna w porównaniu z młodzieżą niedostosowaną społecznie ma bardziej realistyczny stosunek wobec problemu kierowania swoim losem. Zdecydowana większość licealistów odpowiada na pytanie o możliwość (75%) – „raczej się zgadzam”, co świadczy o pewnym realizmie w tej kwestii. Na odpowiedź 1 – czyli – „zgadzam się zdecydowanie”

spośród licealistów zdecydowało się tylko 15,6%, podczas gdy spośród młodzieży niedostosowanej społecznie 47,3%.

Główną przyczynę różnic upatruję w sytuacji życiowej osób badanych. Młodzież licealna jest traktowana przez rodziców podmiotowo, ma możliwość bardziej realistycznego projektowania swoich losów.

Tab. 6. Wpływ czynników osobowościowych na możliwość kierowania losem – średnie wyborów w zależności od grupy młodzieży

Lp.	Rodzaj czynnika	Młodzież społecznie niedostosowana			Młodzież licealna
		PMOW	SZP	Kazimierz	
1.	Samokontrola	7.5	8.13	6.85	6.03
2.	Samodoskonalenie	6.76	7.86	7.8	6.51
3.	Poczucie własnej wartości	8.14	8.06	7.9	6.06

Wyniki wskazują, że młodzież licealna przypisuje tym czynnikom, w szczególności zaś czynnikom samokontroli i poczuciu własnej wartości, najmniejszą wagę. Średnie wartości odpowiedzi dotyczących stopnia wpływu tych czynników na możliwości kierowania losem wynoszą 6,03 średniej wyborów odpowiedzi dotyczących stopnia wpływu danych czynników u grupy młodzieży ze Specjalnego Zakładu Poprawczego dla chłopców i wynoszą odpowiednio dla samokontroli 8,13, samodoskonalenia 7,86 i poczucia własnej wartości 8,06.

Uogólnienia i wnioski

Wyniki uzyskane z przeprowadzonych badań skłaniają do sformułowania kilku wniosków natury ogólnej odnoszących się do postaw młodzieży niedostosowanej społecznie wobec możliwości kierowania własnym losem.

Pierwszy i podstawowy wniosek płynący z badań można zawrzeć, w stwierdzeniu, że młodzież ma pełną świadomość możliwości kierowania swoim losem. Ma też świadomość wpływu wielu czynników na tę możliwość, zarówno pozytywnych jak i negatywnych. Fakt ten może mieć doniosłe znaczenie dla praktyki pedagogicznej z tego względu, że nauczyciele, wychowawcy czy wreszcie rodzice i osoby odpowiedzialne za wychowanie młodego pokolenia, tak powinny dobierać metody działań wychowawczych, aby móc przygotować – jak najlepiej i jak najpełniej – do procesu kierowania swoim losem. Jest to szczególnie ważny problem

u progu XXI wieku, w który powinniśmy wejść z możliwie dużym bagażem doświadczeń, motywacji, potrzeb, aspiracji i wartości kulturowych, społecznych, moralnych, a nie tylko z problemami związanymi z materialną stroną ludzkiej egzystencji.

Umiejętne powiązanie różnych wpływów związanych ze środowiskiem, rodziną, szkołą, aby stworzyły one w miarę jednolity, spójny wewnętrznie system służący lepszemu opanowaniu umiejętności kierowania losem to rola pedagogiki i praktyki pedagogicznej.

Kolejny wniosek jaki płynie z badań to stwierdzenie występowania szerokich powiązań pomiędzy kierowaniem losem a aspiracjami, celami, planami czy dążeniami jednostki. Właściwe, umiejętne stawianie celów, tworzenie planów związanych z przyszłą działalnością i realizacją własnych aspiracji to kolejne kroki naprzód jakie winny być poczynione przez młodzież w celu osiągnięcia pełnej możliwości kierowania swoim losem. I także w tej dziedzinie praktyka pedagogiczna wiele może zdziałać. Umiejętność stawiania celów, tworzenia planów życiowych, ich hierarchizowanie i odpowiednie wartościowanie to aspekty, w których pomoc praktyki pedagogicznej jest nieodzowna.

Z zauważonych w badaniach prawidłowości, sprowadzających się m.in. do istnienia zasadniczych różnic w ujmowaniu problemu kierowania swoim losem przez młodzież licealną a różne grupy młodzieży niedostosowanej społecznie (a także w obrębie tych grup) wynika kolejne wskazanie dla pedagogów i działaczy społecznych, a mianowicie konieczność działań w celu zniwelowania tych różnic, a tym samym stworzenie tej młodzieży takich warunków, aby miała ona w miarę jednakowe szanse jeżeli chodzi o możliwość kierowania swoim losem.

Następny wniosek to ten, że mimo różnych ograniczeń w zakładach, wynikających z regulaminów wewnętrznych prowadzi się działalność zmierzającą do przygotowania wychowanka do kierowania swoim losem, a co za tym idzie do funkcjonowania w społeczeństwie.

Przedstawione powyżej wyniki badań w formie wniosków odnoszą się ściśle do określonej grupy młodzieży, dlatego trudno jest uogólniać te wnioski na całą populację młodzieży, jest jednak szansa, że kilka z zarysowanych tu pokrótce prawidłowości ma szerszy zasięg i ogólniejszy charakter. Czy i w jakim stopniu są to wnioski słuszne, mogą potwierdzić dalsze badania tego zjawiska.

Przypisy

¹ K. Pospiszyl, E. Żabczyńska: *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie* PWN Warszawa 1985, s. 11.

² M. Grzegorzewska: *Wybór pism*. PWN, Warszawa 1964, s. 317–318.

³ M. Grzegorzewska: *Pedagogika specjalna* (skrypt wykładów). PIPS. Warszawa 1959, s. 33.

⁴ J. Konopnicki: *Niedostosowanie społeczne*. PWB, Warszawa 1971, s. 20–21.

⁵ A. Janowski: *Aspiracje młodzieży szkół średnich*. PWN, Warszawa 1977, s. 13

⁶ W. Łukaszewski: *Osobowość struktura i funkcje regulacyjne*. PWN, Warszawa 1974, s. 32.

⁷ Poglądy takie wyrażają m.in. A. Janowski, op. cit., T. Kłoskowska, T. Lewowicki: *Aspiracje dzieci i młodzieży*. PWN, Warszawa 1987.

⁸ T. Lewowicki: op. cit., s. 28–29.